

OTMDA MA'NAViy-MA'RIFIY ISHLARNI TAKOMILLASHTIRISHNING SAMARALI MEXANIZMLARI

Toshkent kimyo texnologiya instituti Yangiyer filiali

Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari

Muzaffar Parmonov

+998949144043

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni takomillashtirishning zamonaviy mexanizmlari, ularning ta'lim jarayoni samaradorligiga ta'siri hamda talaba-yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada ma'naviy-ma'rifiy ishlarning mazmuni, shakl va metodlari, ularni innovatsion yondashuvlar bilan boyitish, interaktiv tarbiyaviy texnologiyalarni qo'llash hamda raqamlashtirish jarayonlarining ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishda dekan o'rinbosari, yoshlar yetakchisi, murabbiylar, psixologlar va jamoatchilik kengashining o'zaro hamkorligi, talaba-yoshlarning shaxsiy rivoji, ijtimoiy faolligi va ma'naviy immunitetini shakllantirishdagi o'rni keng yoritilgan. Maqola oliy ta'limda tarbiyaviy jarayonlarni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni ham taklif etadi.

Kalit so'zlar. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar, oliy ta'lim, tarbiyaviy jarayon, ma'naviy immunitet, ijtimoiy faollik, yoshlar siyosati, interaktiv metodlar, innovatsion yondashuv, raqamlashtirish, pedagogik texnologiyalar, ma'naviy tarbiya, jamoatchilik kengashi, ta'lim-tarbiya samaradorligi.

Kirish. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub islohotlar ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, yosh avlodni har tomonlama etuk, ma'naviy barkamol va intellektual salohiyatli shaxs sifatida tarbiyalashni ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilab bermoqda. Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy faoliyatni takomillashtirish bugungi kunda ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, talabalarning ijtimoiy faolligi, ma'naviy immuniteti, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqatini shakllantirishda beqiyos rol o'ynaydi. Mazkur jarayon nafaqat

talabalarning shaxsiy kamolotini ta'minlaydi, balki jamiyatning ma'naviy-ma'rifiy rivoji, barqarorligi va intellektual salohiyatining yuksalishiga ham xizmat qiladi.

So'nggi yillarda oliy ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishning mazmuni va mexanizmlari yanada boyidi: tarbiyaviy tadbirlarni interaktiv metodlar asosida o'tkazish, raqamli platformalardan foydalanish, yoshlar psixologiyasi va ijtimoiy faolligini inobatga olgan holda yangi pedagogik yondashuvlarni joriy etish kabi yangiliklar tatbiq etilmoqda. Davlat tomonidan qabul qilinayotgan qaror va dasturlar, xususan, "Yoshlar siyosati to'g'risida"gi Qonun, "Ma'naviyat va ma'rifat" ishlarini takomillashtirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar ushbu yo'nalishning konseptual asoslarini belgilab bermoqda. Shu bilan birga, OTMlarda ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini takomillashtirishda ayrim muammolar ham mavjud: an'anaviy yondashuvlarga haddan tashqari bog'liqlik, metodik materiallarning yetarli bo'lmasligi, talabalarning shaxsiy motivatsiyasini kuchaytirish bo'yicha mexanizmlarning sustligi, murabbiylar va yoshlar yetakchilari faoliyatini tizimli muvofiqlashtirish talablarini qayta ko'rib chiqish zarurati. Mazkur muammolarni hal qilish zamonaviy, innovatsion va kollektiv boshqaruvga asoslangan mexanizmlarni amalga joriy etishni taqozo etadi.

Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samaradorligini oshirish bo'yicha mexanizmlar, ularning zamonaviy talablarga mosligi, talaba-yoshlar shaxsiy rivojiga ko'rsatadigan ta'siri hamda ushbu jarayonni takomillashtirishga doir amaliy tavsiyalar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Nazariy-tahliliy metodlar. Mazkur bosqichda ma'naviy-ma'rifiy faoliyat bo'yicha mavjud ilmiy manbalar, darsliklar, monografiyalar, davlat qarorlari, farmonlar, metodik qo'llanmalar hamda xalqaro tajriba o'rganildi. "Yoshlar siyosati", "Ma'naviyat", "Tarbiyaviy jarayon", "Pedagogik texnologiyalar" kabi konseptual tushunchalar ichki va tashqi manbalar asosida tahlil qilindi. Ushbu metod ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishning nazariy asoslarini aniqlash imkonini berdi.

Qiyosiy tahlil metodi. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari tajribasi xalqaro ta'lim tizimlari, xususan, UNESCO, OECD, Turkiya, Janubiy Koreya va Yevropa universitetlaridagi tarbiyaviy faoliyat modeli bilan qiyosiy tahlil qilindi. Bu yondashuv ma'naviy-ma'rifiy ishlarni samarali tashkil etish bo'yicha umumiy va farqli jihatlarni aniqlashga yordam berdi.

Empirik tadqiqot metodlari. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarning amaliy holatini o'rganish maqsadida quyidagi usullar qo'llandi:

- so'rovnoma (anketalar) — talaba-yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy tadbirlardagi ishtiroki, motivatsiyasi va muammolarini aniqlash uchun;
- intervyu — dekan o'rinbosarlari, yoshlar yetakchilari, murabbiylar va psixologlar bilan suhbatlashish orqali mavjud tizimning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlash;
- kuzatuv metodi — ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning real jarayonini o'rganganda qo'llanildi.

Diagnostic metodlar. Talabalarning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga munosabati, ijtimoiy faollik darajasi va psixologik tayyorgarligini baholash uchun diagnostik savollar, testlar va baholash mezonlaridan foydalanildi. Bu metod orqali mavjud muammolar va ularni keltirib chiqaruvchi omillar aniqlandi.

Induktiv va deduktiv tahlil. Talabalar faoliyatiga oid faktlar, statistik ma'lumotlar umumlashtirilib, umumiy xulosalar chiqarildi (induksiya). Shuningdek, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni takomillashtirish bo'yicha konseptual g'oyalar asosida aniq amaliy takliflar ishlab chiqildi (deduksiya).

Asosiy qism. OTMda ma'naviy-ma'rifiy ishlarning mazmuni va zamonaviy rivojlanish tendensiyalari. Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy faoliyat – talabalarning intellektual, axloqiy, fuqarolik va madaniy rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan uzluksiz tarbiyaviy jarayon bo'lib, ta'lim tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bugungi global axborot oqimlari, raqamli transformatsiya, ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri kuchayib borayotgan sharoitda ma'naviy-ma'rifiy ishlar nafaqat

an'anaviy mazmunda, balki zamonaviy pedagogik yondashuvlar orqali yangicha tashkil etilishni talab qiladi. So'nggi yillarda OTMlarda ma'naviy-ma'rifiy ishlar ko'lami sezilarli kengaydi. Talabalarda milliy identitetni mustahkamlash, umuminsoniy qadriyatlarni singdirish, yoshlarni yot g'oyalardan himoya qilish, fuqarolik madaniyatini shakllantirish kabi ustuvor vazifalar yangi mazmun bilan boyimoqda. Bu jarayonda quyidagi omillar sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda:

- Davlat siyosati darajasida e'tiborning kuchayishi. "Yoshlar siyosati to'g'risida"gi Qonun, ma'naviy tarbiya bo'yicha hukumat qarorlari tarbiyaviy faoliyatni normativ asos bilan mustahkamlamoqda.
- Ta'lim jarayonining innovatsionlashuvi. Interaktiv metodlar, multimediya vositalari, raqamli kutubxonalar, onlayn platformalar ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yangi bosqichga ko'tarmoqda.
- Talabalar ijtimoiy faolligining ortishi. "Besh tashabbus", yoshlar klublari, volontyorlik harakatlari, ijodiy tanlovlar talabalarni o'z qobiliyatini namoyon qilishga undamoqda.

Ma'naviy-ma'rifiy jarayonni samarali tashkil etishning muhim jihati – uning tizimliliigi, muntazamligi va maqsadga yo'naltirilganligidir. OTMlarda ushbu jarayon ko'pincha tadbirlar to'plami sifatida emas, balki uzluksiz tarbiyaviy muhit yaratish modeli sifatida qaralmoqda. Bunday modelda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari – dekanat, professor-o'qituvchilar, yoshlar yetakchilari, psixologlar, murabbiylar va jamoatchilik kengashi uzviy hamkorlikda ishlaydi.

Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni takomillashtirishning samarali mexanizmlari. OTMlarda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni takomillashtirish ko'p qirrali mexanizmlarni o'z ichiga oladi. Ushbu mexanizmlar o'zaro integratsiya qilinib, yagona tarbiyaviy muhit yaratishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Integratsiyalashgan tarbiyaviy muhit yaratish. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar faqatgina tarbiyaviy tadbirlar bilan chegaralanib qolmasligi kerak. Uni o'quv jarayoni, fanlararo integratsiya, bo'sh vaqtni tashkil etish va talabalar hayotining barcha yo'nalishlari

bilan bog‘lash samaradorlikni oshiradi. Masalan, ijtimoiy-gumanitar fanlarda milliy qadriyatlar, fuqarolik pozitsiyasi, ma’naviyatga oid mavzularning muntazam yoritilishi integratsiyalashgan yondashuvning natijasidir.

Интерактив pedagogik texnologiyalarni qo‘llash. Tarbiyaviy tadbirlarni “ma’ruza–tinglovchi” shaklida o‘tkazish o‘rniga quyidagi metodlarning joriy etilishi ko‘proq natija beradi:

- “Davra suhbatlari”
- “Aqliy hujum”
- “Case-study”
- “Debat texnologiyasi”
- “Trening” va “Workshop”

Bu metodlar talabalarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatni tahlil qilish, jamoada ishlash va liderlik kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Raqamlashtirish va media savodxonlikni kuchaytirish. Bugungi talaba avlodi axborot makonida faol. Shu bois ma’naviy-ma’rifiy ishlarni raqamlashtirish quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- onlayn seminarlar va vebinarlar;
- raqamli kutubxona va elektron resurslar;
- “virtual ma’naviyat darslari”;
- media savodxonlik treninglari;
- ijtimoiy tarmoqlarda ma’naviy-ma’rifiy loyihalar yuritish.

Raqamli vositalardan foydalanish talabalarga qisqa vaqt ichida ko‘proq ma’lumot olish va fikr almashish imkoniyatini yaratadi. Talabalar motivatsiyasi va rag‘batlantirish tizimini kuchaytirish. Samarali motivatsiya ma’naviy-ma’rifiy ishlarning harakatlantiruvchi kuchidir. Rag‘batlantirishning quyidagi shakllari samarali hisoblanadi:

- faxriy yorliqlar, tashakkurnomalar;

- stipendiyalar va grantlar;
- “Eng faol talaba”, “Eng namunali guruh” kabi nominatsiyalar;
- ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarda ishtirok etganlarga sertifikat berish.

Bunday tizim talabalarni faollikka undaydi va sog‘lom raqobatni kuchaytiradi. Yoshlar yetakchilari va murabbiylar tizimini takomillashtirish. Yoshlar bilan ishlash samaradorligida yoshlar yetakchilari, guruh murabbiylari va psixologlarning roli beqiyosdir. Ularning faoliyatini takomillashtirish quyidagilar orqali amalga oshiriladi:

- muntazam malaka oshirish kurslari;
- metodik qo‘llanmalar bilan ta’minlash;
- psixologik-pedagogik treninglar;
- talabalarining shaxsiy muammolarini erta aniqlash va hal qilish mexanizmlari.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni targ‘ib qilish. Talabalarda milliy g‘urur, tarixiy xotira, vatanparvarlik, tolerantlik, bag‘rikenglik kabi qadriyatlarni mustahkamlash ma’naviy-ma’rifiy ishlarning asosiy maqsadlaridan biridir. Tarixiy obidalar, muzeylarga ekskursiyalar, “Ma’naviyat darslari”, adabiy uchrashuvlar bu borada samarali shakllardir. Jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish. Mahalla, yoshlar agentligi, nodavlat notijorat tashkilotlari, psixologik markazlar, san’at va sport maktablari bilan hamkorlik ma’naviy-ma’rifiy ishlar ko‘lamini kengaytiradi. Hamkorlik loyihalari talabalarining ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Oliy ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimi talaba-yoshlarning intellektual, axloqiy, fuqarolik va ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida aniqlanganki, ta’lim jarayonining faqat akademik jihatlari emas, balki ma’naviy-ma’rifiy muhitning sifati ham talabaning shaxs sifatida kamol topishida hal qiluvchi omil bo‘lib xizmat qiladi. OTMlarda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni samarali tashkil etish uchun integratsiyalashgan tarbiyaviy muhit yaratish, interaktiv pedagogik

texnologiyalarni tatbiq etish, raqamli platformalardan foydalanish, talabalar motivatsiyasi va rag'batlantirish tizimini kuchaytirish, yoshlar yetakchilari hamda murabbiylar faoliyatining metodik asoslarini mustahkamlash zarur. Shuningdek, talabalar bilan ishlashda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'un targ'ib qilish, ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish, shaxsiy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash ma'naviy-ma'rifiy jarayon samaradorligini yanada oshiradi. O'rganilgan tajribalar shuni ko'rsatdiki, ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimi uzluksiz, izchil, tizimli va innovatsion yondashuv asosida olib borilganda talaba-yoshlar shaxsiy rivoji, dunyoqarashi va ijtimoiy faolligi sezilarli darajada oshadi.

1. Tizimli boshqaruv modelini joriy etish

- OTMlarda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni strategik rejalashtirish, nazorat qilish va baholash bo'yicha yagona boshqaruv modeli ishlab chiqilishi lozim.
- Dekanat, kafedralar, yoshlar yetakchilari va psixologlar o'rtasida uzviy hamkorlik mexanizmlari kuchaytirilishi zarur.

2. Interaktiv va innovatsion tarbiyaviy metodlarni keng joriy etish

- Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar "davra suhbat", "debat", "case-study", "trending", "rol o'ynash texnologiyasi" kabi interaktiv usullar orqali o'tkazilishi maqsadga muvofiq.
- Har bir fakultetda o'quv jarayoni bilan integratsiyalashgan tarbiyaviy modul joriy etilishi kerak.

3. Raqamlashtirish imkoniyatlaridan keng foydalanish

- Onlayn seminarlar, raqamli ma'naviyat darslari, podcastlar, video-ma'ruzalar, mobil ilovalar orqali ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligi oshirilishi mumkin.
- Talabalar uchun "Ma'naviyat portali" yoki "Student Life" onlayn platformasi yaratish tavsiya etiladi.

4. Talabalar motivatsiyasini kuchaytirish

- “Eng faol talaba”, “Eng namunali guruh”, “Faol volontyor” kabi nominatsiyalarni joriy etish.

- Sertifikatlash, tavsiyanoma berish, rag‘batlantiruvchi stipendiyalar tashkil etish talabalar faolligini oshiradi.

5. Murabbiylar va yoshlar yetakchilari malakasini oshirish

- Har semestrda ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha maxsus treninglar, seminarlar, metodik konferensiyalar tashkil etish.

- Murabbiylar uchun psixologik-pedagogik qo‘llanmalar va zamonaviy metodik resurslar ishlab chiqish.

6. Talaba-yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni mustahkamlash

- Tarixiy meros obyektlariga sayohatlar, adabiy-ijodiy uchrashuvlar, “Ma’naviyat haftaligi”, “Kitob marafoni” loyihalarini muntazam o‘tkazish.

- Vatanparvarlik ruhidagi tadbirlar va fuqarolik madaniyatini rivojlantiruvchi loyihalarni kengaytirish.

7. Jamoatchilik va mahalla bilan hamkorlikni kuchaytirish

- Mahalla, Yoshlar ishlari agentligi, NNTlar, sport va madaniyat tashkilotlari bilan qo‘shma loyihalarni ko‘paytirish.

- Talabalarning volontyorlik faoliyatini tizimli yo‘lga qo‘yish orqali ularning ijtimoiy faolligi oshiriladi.

8. Talabalar tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash

- “Talaba tashabbuslari markazi”ni tashkil etish yoki mavjudini faollashtirish.

- Ijodiy va ijtimoiy loyihalarga mini-grantlar ajratish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning ma’naviyat va yoshlar siyosatiga oid nutqlari va topshiriqlari. — Toshkent, 2017–2024.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Ma’naviy-ma’rifiy ishlarni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. — Toshkent, 2021.
3. Hasanov, S., Jo‘rayev, B. Oliy ta’limda tarbiyaviy ishlar metodikasi. — Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.
4. Qodirova, M., Xolmatov, U. Yoshlar bilan ishlash psixologiyasi. — Toshkent: “Iqtisodiyot va ma’rifat”, 2021.